

L'Apocalipsi i el romànic català

Hilari Ragner, historiador i monjo de Montserrat

Durant unes vacances al Pirineu, visitava l'església romànica d'un poblet mig abandonat i el senyor que guardava les claus em va mostrar una pila baptismal que tenia un estrany relleu, mig esborrat pel temps que havia estat enterrat. "Hi ha un animal –em deia– que sembla un cérvol, amb unes grans banyes i unes altres coses que ningú sap què són". Era evident que representava l'anyell de la gran visió d'Apocalipsi 5, amb set banyes i set ulls, que ha estat degollat però està dret (és a dir, mort i ressuscitat), i que és digne d'obrir els set segells del llibre (o sigui, que és senyor de la història). Els camperols medievals eren pobres i analfabets, però tenien la Bíblia pauperum, la "Bíblia dels pobres", que era la història sagrada en imatges, com diu Verdaguer de la portalada de Ripoll: "la Bíblia al cor de Catalunya impresa,/ pasat, present i esdevenir del món", i sabien perfectament que aquell relleu de la pila baptismal volia dir que pel baptisme l'Anyell ens renta amb la seva sang (cf. Ap 1,5; 5,9; 7,14; 22,14). Però tota aquella cultura bíblica popular fa segles que es va perdre, i aquell relleu els resulta ara un llibre segellat, que ningú no pot obrir.

En l'art sagrat actual es representa sovint l'anyell, però quina diferència amb el de l'art romànic primitiu! Ja no és l'anyell valent i lluitador, que

dona la vida i la torna a prendre, aplicació a Jesucrist d'aquella imatgeria dels passatges apocalíptics de Daniel, aquelles grans bèsties que simbolitzen imperis i prínceps que sostenen combats colossals per la dominació del món, sinó que l'anyell mansoi que veiem brodat en pàl·lies i casulles sembla més aviat un ninot de Walt Disney o una joguina de peluix. L'anyell de l'Apocalipsi, que és el protagonista del llibre, s'assembla més al toro d'un anunci molt vist a les carreteres que no pas al xaiet que ara ens presenten. La cristologia de l'Apocalipsi ha estat substituïda per una pietat sentimental de mel i mató. I el mateix podríem dir dels àngels: els serafins de sis ales d'Isaïes i l'àngel fort de l'Apocalipsi s'han convertit en els cupidos barrocs i els cicisbei rococós, fets de només caparró i ales.

És significativa la predilecció de l'art romànic per l'Apocalipsi. Pensem en els "Beatus" de Girona o de La Seu, aquelles còpies del comentari del Beatus de Liébana a l'Apocalipsi, il·lustrades amb miniatures meravelloses. O en les Bíblies de Ripoll. O en els pantocràtors dels frescos de la Vall de Boí. O en les talles romàniques dels cristos majestat, que presenten Jesucrist triomfant a la creu, amb corona reial en lloc de la d'espines, i de vegades amb casulla sacerdotal. En molts manuscrits bí-

blics, allà on un salm deia: “El Senyor regna”, hi havien afegit: “El Senyor regna des de la creu”, i aquesta visió inspirarà l'himne *Vexilla regis*.

A principis del segle XX es descobreixen les pintures romàniques del Pirineu i les traslladen, perquè ja les començaven a robar. L'arqueòleg i historiador de l'art Josep Pijoan, en una carta a Francesc Cambó, que patrocinava llur reproducció, li descrivia apassionadament l'impacte que els produïen aquelles pintures, tan diferents de l'art sagrat posterior: “Tenen cares astorades que obsessionen, fan gestos violents que desconcerten; mouen els membres, sobretot les mans, com si estiguessin desllorigades. Molt sovint m'he preguntat quina és la causa de la fascinació que produeixen aquestes pintures romàniques nostres i quin és el lloc que els correspon en el patrimoni artístic de la humanitat. [...]. És per això, amic Cambó, que vós i jo les estimem tant les imatges dels frescos romànics; no són burgeses, com les dels nostres retaules gòtics, on predomina el bon seny. Els pintors romànics no s'entenen en detalls de la vida familiar casolana, com els que il·lustren les vides de sants dels nostres pintors quatrecentistes. Res de paisatges, mobles o cortines. Els sants i profetes dels nostres frescos són figures solitàries, de gran energia moral, que, no podent trepitjar els prats i les eres del paradís, es complauen en un fons atmosfèric d'aire espès, blau, roig, groc o morat.”

Per què els personatges i les escenes de l'Apocalipsi, tan freqüents en el romànic, desa-pareixen del tot en el gòtic i el barroc? Hi ha hagut un gran canvi de mentalitat i d'espiritualitat. Ara es fixen amb realisme en la humanitat de Jesús. En lloc del Crist majestat, el poble demana un pessebre ben pintoresc o un Jesús sofrent que regalima sang, un *ecce homo*, una Pietat amb el cadàver a la falda. Ja no es viu el sentit final de la història que proclama l'Apocalipsi, ni la immersió del cristià en la dimensió còsmica de la redempció de la carta als Romans: “L'univers creat espera amb impaciència que la glòria dels fills de Déu es reveli plenament [...]. Sabem prou bé que fins ara tot l'univers creat gemega i sofreix dolors de part. I no solament ell, sinó també nosaltres, que posseïm l'Esperit com a primícies del que vindrà, gemeguem dins nostre anhelant de ser plenament fills, quan el nostre cos sigui redimit”. En lloc d'aquesta escatologia grandiosa, el que des del gòtic es viu és la devoció a la humanitat de Jesús, la salvació de l'ànima i el terror individual del purgatori i l'infern.

Aquest canvi espiritual respon a una evolució social. És el pas de la societat rural a la urbana. Han

aparegut les ciutats amb els seus consells o governs municipals i una certa democràcia. L'agricultura perd relativament importància en comparació amb el comerç i l'artesanat, que s'organitza en gremis. Els ciutadans, que ja no viuen en contacte directe amb la natura, tenen més dificultat per a comprendre la reialesa de Crist sobre tota la creació i l'abast còsmic de la redempció. La credulitat en les llegendes és passada pel sedàs del sentit crític de la història. Són els inicis del capitalisme econòmic, quan l'Església, que fins aleshores, a la llum de la Bíblia, havia tingut per pecat la usura (tot cobrament d'interès), pacta amb el nou estat de coses i declara que només s'incorre en el pecat d'usura si l'interès és extraordinàriament elevat. Són els temps de l'humanisme, i el missatge evangèlic tendeix a diluir-se en un “humanisme cristià”. Però Jesús s'havia situat netament en la línia profètica i apocalíptica. No predicava una ètica abstracta ni un humanisme intemporal, sinó que deia: “Convertiu-vos, que el regne de Déu és a prop!”, un regne d'amor i de pau. La moral cristiana és un resposta amorosa a l'amor del Pare.

És urgent recuperar l'Apocalipsi, fer nostre aquell clam “Veniu, Senyor Jesús”, creure en el seu “vinc de pressa!” i acollir la Jerusalem que davalla del cel. Hem de recuperar la dimensió escatològica de la nostra fe, perquè, com diu sant Pau, “si l'esperança que tenim posada en Crist no va més enllà d'aquesta vida, som els qui fem més llàstima de tots els homes” (1C 15,19). Els frescos romànics de la vall de Boí ens ho recorden. La Unesco, en declarar-los patrimoni de la humanitat, potser, com Caifàs, ha profetitzat sense saber-ho.